

PRIRUČNIK
ZA POSMATRANJE
UČEŠĆA
ŽENA
NA IZBORIMA

**PRIRUČNIK ZA POSMATRANJE
UČEŠĆA ŽENA NA IZBORIMA**

Izdavač OEBS-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (KDILJP)
Ul. Miodova 10
00-251 Varšava
Poljska
www.osce.org/odihr

© OSCE/KDILJP 2017

Prevod ove publikacije se finansira iz projekta Podrška izborima na Zapadnom Balkanu za koji su sredstva obezbijedili Evropska unija i Austrijska razvojna agencija.

Sva prava zadržana. Sadržaj ove publikacije može se slobodno koristiti i kopirati u obrazovne i druge nekomercijalne svrhe, pod uslovom da je kopiranje praćeno priznanjem da je izvor OEBS/KDILJP.

Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (KDILJP) prvobitno je objavila ovaj priručnik 2004. godine pod naslovom *Handbook for Monitoring Women's Participation in Elections*. Ova verzija je prevod. U slučaju razlika u tekstu, molimo pogledajte publikaciju na engleskom jeziku kao konačnu i zvaničnu verziju.

ISBN 978-83-66089-59-4

Dizajnerka Damla Suar, Ženeva, Švajcarska

Štampano u Poljskoj

PRIRUČNIK
ZA
POSMATRANJE
UČEŠĆA
ŽENA
NA IZBORIMA

SADRŽAJ

UVOD	6
A. Svrha ovog priručnika	6
B. Kako se koristi ovaj priručnik	7
1. OSNOVNI PODACI O POSMATRANJU RODNE PERSPEKTIVE I IZBORA: INFORMACIJE ZA SVE ČLANOVE MISIJE ZA POSMATRANJE IZBORA	8
A. Opšti pregled uloge misije u posmatranju učešća žena na izborima	8
B. Međunarodni standardi	9
C. Trenutni status žena u globalnom liderstvu	9
D. Posebni zadaci misije za posmatranje izbora	10
2. PRAVNI KONTEKST: ULOGA PRAVNOG ANALITIČARA	14
A. Opšta procjena pravnog okvira	14
B. Ustavno uporište prava žena	15
C. Ostali zakoni koji utiču na ravnopravnost i političko učešće žena	15
D. Moguće prepreke za pravnu zaštitu ženskih prava	16
3. IZBORNI SISTEM I IZBORNA ADMINISTRACIJA ULOGA IZBORNOG ANALITIČARA	20
A. Izborni sistemi	20
1. Sistemi proporcionalne reprezentacije	21
2. Većinski-pluralistički sistemi	21
B. Elementi izbornog procesa koji utiču na učešće žena	22
C. Kvote i afirmativna akcija	23
D. Učešće u izornoj administraciji	24
E. Registracija birača	25

4. POLITIČKE STRANKE I NAPREDOVANJE ŽENA: ULOGA POLITIČKOG ANALITIČARA	30
A. Unutrašnja organizacija i implikacije za žene	30
B. Faktori koji mogu podrivati dobre namjere	31
C. Platforme i naponi za privlačenje glasova žena	32
5. ŽENE I MEDIJI: ULOGA MEDIJSKOG ANALITIČARA	34
A. Mediji i njihov uticaj na stavove javnosti.....	34
B. Opšta pitanja na koja treba obratiti pažnju	35
C. Tehnike za praćenje medija tokom izborne kampanje.....	35
6. DUGOROČNI I KRATKOROČNI POSMATRAČI: ULOGA KOORDINATORA DUGOROČNIH POSMATRAČA	38
A. Dugoročni posmatrači	38
B. Kratkoročni posmatrači	39
7. DETALJNIJA ANALIZA I INFORMACIJE: ULOGA RODNOG ANALITIČARA	42
A. Žene u društvu	42
B. Žene u politici.....	43
C. Službeni izvori informacija.....	45
D. Nevladine organizacije	46
ANEKS: ODABRANI MEĐUNARODNI STANDARDI	48
O OEBS / KDILJP-u	52

UVOD

A. SVRHA OVOG PRIRUČNIKA

Sve države učesnice OEBS-a priznaju jednakost između žena i muškaraca kao temeljni aspekt pravednog i demokratskog društva. Posvećene su promovisanju jednakih mogućnosti za puno učešće žena u svim aspektima političkog i javnog života. Ovaj priručnik daje osnovna uputstva svim misijama OEBS/KDILJP-a za posmatranje izbora kako da posmatraju učešće žena u izbornim procesima. Izrađen je kao dio angažovanja KDILJP-a u cilju poboljšanja jednakosti između žena i muškaraca kroz uključivanje rodni pitanja u sve oblasti svog rada. Priručnik navodi praktične korake koje treba da preduzme svaka misija za posmatranje izbora i da integriše rodnu perspektivu u svoj rad, dopunjavajući informacije u *Priručniku o posmatranju izbora* OEBS-a i drugim materijalima koje je pripremio KDILJP.

Uputstva iz ovog priručnika imaju za cilj da osiguraju da svaka misija za posmatranje izbora prilikom donošenja zaključaka o tome u kojoj mjeri izborni proces ispunjava obaveze prema OEBS-u i odražava univerzalne principe, u potpunosti uzme u obzir i kako izborni proces utiče na žene i muškarce. Izbori ne mogu ispuniti obaveze prema OEBS-u niti druge međunarodne standarde, ukoliko ne uključuju priliku za puno i ravnopravno učešće žena.

Postizanje tačnih zaključaka o ovim pitanjima zahtijeva svjesnost i doprinos svih članova misije za posmatranje izbora. Praćenje ravnopravnog učešća žena u izbornom procesu zajednička je odgovornost svakog člana misije za posmatranje izbora, uključujući glavni tim i dugoročne i kratkoročne posmatrače.

B. KAKO SE KORISTI OVAJ PRIRUČNIK

Ovaj priručnik osmišljen je kao sredstvo za rad. Treba da pomogne svim misijama za posmatranje izbora da identifikuju i ocjenjuju različite elemente koji mogu uticati na ravnopravno političko učešće žena. Priručnik je strukturiran tako da omogući članovima misije za posmatranje izbora da se brzo fokusiraju na materijale koji su najrelevantniji za njihove naročite odgovornosti.

- Uvodno poglavlje daje opšti pregled i suštinski kontekst o rodnom aspektu i izborima koji bi trebalo da bude od koristi za svakog člana misije za posmatranje izbora;
- Sljedeća poglavlja pružaju osnovne informacije o rodnim aspektima posebnih komponenti izbornog procesa, organizovanog oko uobičajene strukture OEBS-ovih misija za posmatranje izbora. Dakle, postoji poglavlje o pravnim pitanjima namijenjeno pravnom analitičaru u okviru misije za posmatranje izbora, poglavlje o izbornim sistemima za izbornog analitičara u okviru misije za posmatranje izbora, poglavlju o političkim strankama za političkog analitičara i poglavlje o ženama i medijima za medijskog analitičara u okviru misije za posmatranje izbora, kao i poglavlje koje sadrži uputstva za koordinatora dugoročnih posmatrača;
- Za misiju za posmatranje izbora koja ima stalnog analitičara ili asistenta kontakt osobe za rodna pitanja, posljednje poglavlje sadrži uputstva o dodatnim informacijama koje bi bile korisne za dalje istraživanje kad god je to moguće;
- Aneks sadrži tekst ključnih obaveza prema OEBS-u i druge međunarodne standarde relevantne za učešće žena na izborima;
- Sadrži i nekoliko kontrolnih lista koje pomažu članovima glavnog tima da brzo počnu da prate pitanja u vezi sa posmatranjem učešća žena koje sprovodi misija za posmatranje izbora, ali i da služe kao brz podsjetnik o pitanjima koja svaki član tima treba da pokuša da riješi. Ne očekuje se da će misija za posmatranje izbora pokriti sva pitanja.

Pošto je svako izorno okruženje jedinstveno, sva pitanja istražena u ovom priručniku možda nijesu relevantna za svake izbore koji se posmatraju. Na isti način, različite misije za posmatranje izbora biće u mogućnosti da stave naglasak na rodna pitanja više ili manje, u zavisnosti od njihove veličine, dužine i resursa. U okviru svojih resursa, međutim, svaka misija za posmatranje izbora uzima u obzir rodna pitanja i uključuje ih u svoju metodologiju, izvještavanje i, po potrebi, svoje preporuke.

- ▼ OPŠTI PREGLED ULOGE MISIJE ZA POSMATRANJE IZBORA U POSMATRANJU UČEŠĆA ŽENA NA IZBORIMA
- ▼ MEĐUNARODNI STANDARDI
- ▼ TRENUTNI STATUS ŽENA U GLOBALNOM LIDERSTVU
- ▼ POSEBNI ZADACI MISIJE ZA POSMATRANJE IZBORA

1. OSNOVNI PODACI O POSMATRANJU RODNE PERSPEKTIVE I IZBORA: INFORMACIJE ZA SVE ČLANOVE MISIJE ZA POSMATRANJE IZBORA

A. OPŠTI PREGLED ULOGE MISIJE ZA POSMATRANJE IZBORA U POSMATRANJU UČEŠĆA ŽENA

Rodna pitanja utiču na sve aspekte izbora i stoga su sastavni dio rada misije za posmatranje izbora. Svi članovi misije za posmatranje izbora treba da budu svjesni toga kako se rodna pitanja odnose na njihove specifične oblasti odgovornosti u okviru misije. U obavljanju svojih dužnosti treba da razmotre kako pravne, političke i društvene strukture utiču na žene i muškarce u izbornom procesu. Na primjer, rad misije za posmatranje izbora obuhvatiće razmatranje učešća žena kao birača, kandidata i izabраниh predstavnika; učešće žena u rukovodećim ulogama u državnim institucijama, izbornim komisijama i političkim strankama; i kako pravni okvir i medijske strukture utiču na žene i muškarce. Svi članovi misije za posmatranje izbora treba da prate informacije o učešću žena dok obavljaju aktivnosti koje se obično povezuju sa njihovim dužnostima i treba da izvuku odgovarajuće zaključke o tome kako nacionalne strukture i prakse utiču na političko učešće žena.

Kao i drugi elementi misije za posmatranje izbora, posmatranje rodniх aspekata ima za cilj prikupljanje informacija, procjenu u kojoj mjeri zakon i praksa ispunjavaju obaveze prema OEBS-u i međunarodne standarde, a zatim davanje konstruktivnih preporuka za zemlju domaćina. Svaki sastanak sa zvaničnikom, političkom strankom, predstavnikom medija ili nevladinom organizacijom pruža mogućnost za sticanje uvida u pogledu prava žena, određenih barijera za njihovo ravnopravno učešće u javnom životu i reformi koje bi mogle pomoći u prevazilaženju diskriminacije tamo gdje ona postoji.

Šef/šefica svake misije za posmatranje izbora usmjeriće svoj rad na ispunjavanje ciljeva KDILJP-a u vezi sa posmatranjem rodniх pitanja. Što je češće moguće, misiji će biti dodijeljen analitičar za rodna pitanja. Kada to nije moguće, treba odrediti drugog člana glavnog tima kao kontakt osobu za rodne aspekte koja bi koordinirala rad misije o rodniх

pitanjima. Rodni analitičar ili kontakt osoba za rodna pitanja treba da budu spremni da informišu članove tima i da pruže dodatna uputstva o okolnostima koje mogu zahtijevati posebnu pažnju.

B. MEĐUNARODNI STANDARDI

U okviru OEBS-a, Dokument iz Kopenhaga¹ sadrži većinu osnovnih obaveza koje se konkretno odnose na izbore. Međutim, mnoge druge obaveze prema OEBS-u takođe su od ključnog značaja za sprovođenje demokratskih izbora, uključujući obaveze o nediskriminaciji, političkim pravima i vladavini prava. Odredbe o nediskriminaciji mogu biti posebno relevantne za rodna i ženska prava. Stav 5.9 Dokumenta iz Kopenhaga obavezuje države učesnice da „zabrane svaku diskriminaciju i garantuju svim osobama ravnopravnu i efikasnu zaštitu od diskriminacije po bilo kom osnovu”.

Osnovni standardi OEBS-a o rodnoj ravnopravnosti uključeni su u Dokument iz Moskve² i Povelju o evropskoj bezbjednosti³, kojim se države učesnice obavezuju da promovišu jednakost između žena i muškaraca. Stav 23 Povelje za evropsku bezbjednost glasi: „Za postizanje mirnijeg, prosperitetnijeg i demokratskijeg regiona OEBS-a, od suštinskog je značaja da žene u potpunosti i ravnopravno ostvaruju svoja ljudska prava. Posvećeni smo tome da jednakost između muškaraca i žena učinimo sastavnim dijelom naše politike, kako na nivou naših država, tako i u okviru Organizacije.”

Pored toga, gotovo sve države učesnice OEBS-a ratifikovale su međunarodne ugovore ili druge dokumente koji promovišu jednakost između muškaraca i žena, uključujući posebno Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (Konvencija) i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (MPGPP).

Aneks uz ovaj priručnik sadrži tekst određenih ključnih međunarodnih standarda o rodnoj ravnopravnosti i ljudskim pravima žena koji su posebno relevantni za izborne procese.

C. TRENUTNI STATUS ŽENA U GLOBALNOM LIDERSTVU

Unapređenje ravnopravnog učešća žena u javnom životu i dalje je velikim dijelom posao u toku, kao u svijetu tako i u državama učesnicama OEBS-a. U okviru OEBS-a, prosječan

1 Dokument sa sastanka u Kopenhagenu Konferencije o ljudskoj dimenziji KEBS-a, 1990. godine.

Tekst ovog i drugih dokumenata OEBS-a može se naći na internet stranici OEBS-a: www.osce.org.

2 Dokument sa sastanka u Moskvi Konferencije o ljudskoj dimenziji, 1991. godine

3 Povelja o evropskoj bezbjednosti, Istanbul, 1999. godine

procenat predstavljanja žena u parlamentima je samo oko 15%, što je samo nešto malo više od svjetskog prosjeka od oko 13%.

Da bi ovaj broj stavili u drugu perspektivu, Program Ujedinjenih nacija za razvoj ocijenio je da je „kritična masa” koja omogućava ženama kao grupi da imaju značajan uticaj na zakonodavna tijela jeste 30 procenata. Ovaj nivo je postignut samo u malom broju zemalja.

Mali je broj žena na rukovodećim pozicijama i u izvršnoj vlasti, gdje su procenti žena šefova vlada i članova kabineta čak niži od njihove procentualne zastupljenosti u parlamentima. Na primjer, samo 7% ministara u svijetu su žene.

D. POSEBNI ZADACI MISIJE ZA POSMATRANJE IZBORA

Da bi se efikasno analizirao status žena u politici i u izbornom procesu, svaka misija za posmatranje izbora moraće da sakupi i procijeni barem minimalnu količinu statističkih i drugih podataka. Misije koje imaju stalnog analitičara za rodna pitanja treba da budu u mogućnosti da prikupe i mnogo dublje analiziraju podatke (vidjeti Poglavlje 7). Prikupljeni statistički podaci treba da prikažu profil okruženja u kome se odvijaju izbori, a mogu se koristiti i kao osnova za poređenje prilikom utvrđivanja pozitivnih odnosno negativnih trendova u pogledu napredovanja žena u posmatranoj zemlji. Podaci se takođe mogu koristiti kako bi se utvrdilo koje mjere mogu da usvoje vlade i političke stranke kako bi se povećala zastupljenost žena. Konačno, podaci takođe mogu pomoći da se predloži kakvu vrstu programa tehničke pomoći bi KDILJP ili drugi mogli razmotriti za sprovođenje kako bi se promovisalo učešće žena.

Kao minimum, misija za posmatranje izbora bi trebalo da pokuša da pribavi i prijavi osnovne statističke podatke kao što su:

- » Odgovarajući broj poslanika i poslanica u novoizabranim i odlazećim sastavima skupštine (ili drugim organima za koje se održavaju izbori) i, u mjeri u kojoj je to moguće, iz prethodnih sastava skupštine. Ove brojke će pomoći u utvrđivanju trendova učešća i zastupljenosti žena;
- » Broj i procenat ministarki u novoizabranim i odlazećim vladama. Ako žene zauzimaju mnogo viših državnih položaja izvan sastava vlade, kao na primjer sutkinja višeg suda, to vrijedi uzeti u obzir;

- » Broj žena koje vrše funkciju stranačkih lidera;
- » Odnos muškaraca i žena među kandidatima. Na izborima gdje se koriste stranačke liste, još jedan važan statistički podatak je broj žena koje se nalaze na položaju „koji se može osvojiti”;
- » Stepen u kojem su žene na položajima u organu nadležnom za nadgledanje izbora, obično centralne izborne komisije, i na nižim nivoima izborne administracije;
- » Brojke i razmjere u kojima su žene i muškarci registrovani za glasanje.

Statistika je obično dostupna iz raznih izvora, uključujući ministarstva vlade, zavode za statistiku, izborne komisije, lokalne samouprave, političke stranke i nevladine organizacije.

Pored statističkih podataka, tokom misije za posmatranje izbora, članovi tima takođe treba da pribave druge vrste informacija o mjestu žena u društvu i o njihovom učešću u političkom procesu. Na osnovu sastanaka sa kandidatima, političkim strankama, državnim funkcionerima, građanskim aktivistima, novinarima, akademikima, sudijama i drugima, tim može formulisati utisak o društvenim stavovima prema ženama i njihovom prihvatanju kao lidera i donosilaca odluka. Misija za posmatranje izbora treba da pokuša da odgovori na sljedeća pitanja:

- » Da li žene imaju jednaku priliku da učestvuju u političkom procesu? Ako ne, koje prepreke im stoje na putu? Konkretno, da li postoje zakonske prepreke za jednako učešće žena kao birača, kandidata ili izabranih lidera?
- » Ako su mogućnosti jednake, da li ih žene koriste, a ako ne, zašto ne? Na primjer, da li su stope nepismenosti, nezaposlenosti ili siromaštva veće među ženama? Postoje li druge političke ili društvene prepreke za učešće žena?
- » Da li postoje određene regionalne, manjinske, etničke ili vjerske grupe među kojima je učešće žena znatno niže nego među opštom populacijom?
- » Da li bi bilo moguće izvršiti izmjene zakona ili prakse koje bi rezultirale većem ili ravnopravnijem učešću žena? Ako jeste, koje bi to izmjene bile?

Informacije koje proizilaze iz takvih pitanja treba uključiti kao dio konačnog izvještaja misije za posmatranje izbora.

KONTROLNA LISTA OSNOVNIH KVANTITATIVNIH PODATAKA

ZASTUPLJENOST ŽENA

- Kakav je rodni sastav odlazećeg i prethodnih sastava skupštine (skupština opština)?
- Koliko je u vladi ministarki (gradonačelnica)?
- Kakvo je brojčano stanje i udio učešća muškaraca i žena u radu centralnih i regionalnih izbornih organa?

KANDIDATI

- Za svaku političku stranku, kakav je rodni sastav njihovih kandidata?
- Među ženama na listi kandidata svake političke stranke, koliko njih je na pozicijama koje je moguće osvojiti?
- Koliko žena se kandidovalo kao nezavisne kandidatkinje?

BIRAČI

- Koliko birača svakog pola je registrovano?
- Postoje li nejednakosti u nekim regionima, na primjer, u područjima sa visokim koncentracijama manjina, ili u područjima pogođenim konfliktom?

REZULTATI

- Koliko žena je izabrano? Koji procenat izabranog tijela taj broj predstavlja?
- Hoće li biti više ili manje žena nego u odlazećem sastavu skupštine? Postoji li trend u pravcu biranja više ili manje žena?

- ▼ OPŠTA OCJENA PRAVNOG OKVIRA
- ▼ USTAVNO UČVRŠĆIVANJE ŽENSKIH PRAVA
- ▼ OSTALI ZAKONI KOJI UTIČU NA RAVNOPRAVNOST I POLITIČKO UČEŠĆE ŽENA
- ▼ MOGUĆE PREPREKE ZA PRAVNU ZAŠTITU ŽENSKIH PRAVA

2. PRAVNI KONTEKST: ULOGA PRAVNOG ANALITIČARA

A. OPŠTA OCJENA PRAVNOG OKVIRA

Pravni analitičar misije za posmatranje izbora ima prvenstvenu odgovornost za procjenu stepena u kojem ustavni i zakonski okvir države ispunjava obaveze prema OEBS-u i međunarodne standarde za ravnopravno učešće žena i muškaraca u političkom životu i izbornim procesima. To bi trebalo da bude integralni dio opšte procjene pravnog okvira koja se sprovodi kao dio poslova svakog posmatrača u misiji. Pravni analitičar mora procijeniti da li se izbori održavaju u pravnom kontekstu koji garantuje prava svakoj osobi na ravnopravnoj i nediskriminatornoj osnovi i da li državne institucije osiguravaju da se te garancije efikasno primjenjuju i sprovode.

Metodologija za sprovođenje procjene izbornog procesa u cjelini je opisana u *Uputstvu za analizu i ocjenu pravnog okvira za izbore*⁴, koje je objavio KDILJP u januaru 2001. godine. Ovo poglavlje više se fokusira na to da li pravni kontekst postavlja osnovu za jednakost polova u javnom životu.

Procjena treba posebno da uzme u obzir da li je zakonski okvir - ukoliko pokriva rodnu pripadnost i izbore - u skladu sa ključnim obavezama OEBS-a prema Dokumentu iz Kopenhagena, Dokumentu iz Moskve i Povelji o evropskoj bezbjednosti. Takođe treba da procijeni da su pravni okvir i njegova primjena u skladu sa drugim međunarodnim standardima i obavezama odnosne države. Konkretno, ovo bi moglo uključiti relevantne odredbe Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena. Ove međunarodne standarde usvojila je ogromna većina država učesnica OEBS-a.

4 Tekst je dostupan na internetskoj stranici KDILJP-a www.osce.org/odihr

B. USTAVNO UPORIŠTE PRAVA ŽENA

Prvi korak u procjeni uticaja pravnog okvira za žene i izbore je utvrđivanje u kojoj mjeri ustav u zemlji garantuje ravnopravna ljudska prava za žene, jednake mogućnosti za političko učešće žena i slobodu od diskriminacije na osnovu pola. Ako to Ustav ne pominje, ako je dvosmislen ili manje jasan u pogledu jednakih prava žena, to može pružiti uvid u opšti položaj žena u društvu i na političkoj sceni.

Ustavi većine zemalja širom svijeta, a posebno među državama učesnicama OEBS-a, imaju odredbe koje garantuju ljudska prava. Međutim, velike razlike među narodima mogu odražavati političke i kulturne tradicije u kojima realnost jednakih prava žena zaostaje za ovim obećanjem, čak i u zemljama u kojima je jednakost ustavno mandatorana. Uobičajeno je da ustavi sadrže garancije da su građani jednaki pred zakonom i da konkretno zabranjuju diskriminaciju na osnovu pola. Konvencija o eliminisanju svih oblika *diskriminacije žena* obavezuje države potpisnice da „utjelove princip ravnopravnosti muškaraca i žena u svojim nacionalnim ustavima ili drugom odgovarajućem zakonodavstvu ...”⁵

Misija za posmatranje izbora treba da utvrdi da li postoje ustavne odredbe koje konkretno ili potencijalno mogu imati negativan uticaj na ravnopravnost i/ili političko učešće žena. Na primjer, misija za posmatranje izbora treba da napomene da li ustav garantuje ne samo pravo glasa, već i pravo svih građana da se kandiduju i budu izabrani.

C. OSTALI ZAKONI KOJI UTIČU NA RAVNOPRAVNOST I POLITIČKO UČEŠĆE ŽENA

Pored ustava, na jednaka prava žena i stepen učešća žena u izbornom procesu mogu uticati različiti drugi zakoni. Zbog toga može biti korisno pregledati druge zakone kako bi se stekao uvid u širi pravni kontekst koji bi mogao uticati na mogućnost žena da u potpunosti učestvuju u javnom životu, posebno kao lideri i donosioci odluka. Oni mogu uključivati:

- » Izborni zakon i druge zakone koji se direktno odnose na izborni proces, kao što je zakon o političkim strankama. Misija za posmatranje izbora treba da naglasi bilo kakve otvorene diskriminatorne odredbe u takvim zakonima. Misija za posmatranje izbora takođe treba da razmotri da li bi neke odredbe ovih zakona mogle indirektno da budu nepovoljne po žene. Na primjer, uslov da kandidati podnesu neuobičajeno veliki broj potpisa kako bi se kvalifikovali za glasanje, ili

⁵ Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, član 2 (a). Tekst ovog i drugih dokumenata o ljudskim pravima UN-a može se naći na www.unhcr.ch.

zahtjev da kandidati polože značajan novčani depozit mogao bi nesrazmjerno uticati na žene u zemljama u kojim one tradicionalno nijesu imale aktivnu ulogu kao kandidatkinje ili gdje su prihodi žena znatno niži od prihoda muškaraca. Neki izborni ili političko-stranački zakoni mogu propisati kvote za žene; o njima se govori u sljedećem poglavlju ovog priručnika, pošto kvote nijesu striktno pravno pitanje;

- » Ako je usvojen poseban zakon koji se odnosi na jednakost muškaraca i žena, to bi takođe trebalo razmotriti kako bi se procijenilo da li i kako to utiče na izborni proces. Konkretno, ako su odredbe posebnog akta u suprotnosti sa aspektima izbornog zakona, razlike treba ispitati i procijeniti;
- » Misija za posmatranje izbora treba, kada je to moguće, procijeniti stepen do kojeg odredbe o zabrani diskriminacije postoje u domaćem pravu u pogledu žena, bez obzira na to da li se one efikasno primjenjuju i sprovode, kao i učinak takvih odredbi u izbornom procesu;
- » Ukoliko je država potpisnica Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Konvencija o eliminisanju svih oblika *diskriminacije žena* ili drugih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima, pravni analitičar misije za posmatranje izbora treba da utvrdi da li se sporazumi automatski primjenjuju u domaćem zakonu i da li imaju veći status od domaćeg zakonodavstva u okviru nacionalnog pravnog okvira. Njihovu primjenu treba takođe uzeti u obzir kao dio analize misije za posmatranje izbora o ukupnom pravnom okviru i njegovoj primjeni.

Kada dokazi ukazuju na to da je uloga žena u javnom životu i vodstvu značajno mala, analiza drugih zakona može pokazati razloge zašto je to tako. Na primjer, zakoni koji se odnose na lični status, porodicu i starateljstvo, zapošljavanje, porez, nasljeđe i imovinu i krivični zakonici mogu pružiti uvid u to.

D. MOGUĆE PREPREKE ZA PRAVNU ZAŠTITU ŽENSKIH PRAVA

Da bi se osigurala ravnopravnost žena u političkom procesu, važno je posmatrati ne samo zakonodavni okvir, već i stepen do kojeg se efektivno sprovode i primjenjuju zakoni kojima se garantuje ravnopravnost žena. Jasno je da je vrijednost zakona koji garantuje prava žena smanjena ako se zakoni ne primjenjuju, ako su podložni subjektivnom tumačenju ili ako žene nijesu upoznate sa njima.

U idealnim slučajevima, institucije zadužene za sprovođenje zakona o ljudskim pravima i ravnopravnost polova treba da razumiju principe i važnost svoje uloge u njihovom unapređenju. Međutim, ovo možda nije uvijek slučaj, posebno u društvima u kojim su tradicionalni kulturološki pristupi još uvijek duboko ukorijenjeni, ili u zemljama u tranziciji gdje reforma pravosuđa i policijskih snaga možda nije tekla u korak sa reformom zakonskih propisa.

Čak i kada postoje odgovarajući zakoni, oni se ponekad ne sprovode zato što nijedna institucija nije proglašena jasno odgovornom, ili zato što odgovorni nemaju zakonska ovlašćenja ili administrativne mehanizme i sredstva za praćenje. Ponekad zvaničnici jednostavno ne reaguju. U drugim slučajevima, žalbeni postupak ne osigurava svrshishodne pravne lijekove. U kontekstu izbora, posmatrači treba da obrate pažnju na takve okolnosti.

Neadekvatno ili selektivno sprovođenje zakona može, u nekim slučajevima, više biti na štetu žena nego muškaraca. Na primjer, ako se ograničenja troškova kampanje ne primjenjuju adekvatno, to može nepravično ugroziti kandidatkinje u zemljama sa značajnim razlikama u primanjima između muškaraca i žena. U zemljama u kojima je zastrašivanje birača ili kandidata problem, misija za posmatranje izbora treba da procijeni da li to utiče na žene više od muškaraca. Žene takođe mogu biti u nesrazmjerno nepovoljnom položaju ako je izborno zakonodavstvo toliko nejasno da može biti podložno manipulativnim tumačenjima. Na primjer, ako je zakon nejasan u vezi sa obaveznim potvrđivanjem potpisa u podnesenom predlogu kandidata, to bi moglo dovesti do primjene strožijih kriterijuma za neke kandidate u odnosu na druge. Misija za posmatranje izbora treba da obrati pažnju na takvu praksu i zapazi da li se čini da se ona nepravilno koristi za diskvalifikaciju kandidatkinja.

Ponekad, žene nemaju dovoljno znanja o svojim pravima niti dostupnim sredstvima pravne pomoći, ukoliko im se prava uskrate. Zato misija za posmatranje izbora treba da procijeni da li žene imaju odgovarajući pristup pravnim informacijama, pravnoj pomoći i efikasnim pravnim lijekovima. To može biti posebno važno u vremenskom periodu u kome se moraju razmatrati i razriješiti izborne žalbe, koji je često vrlo kratak. Izborne pritužbe i žalbe uvijek su ključno pitanje za misiju za posmatranje izbora. Kao dio svoje analize procesa pritužbi i žalbi, misija za posmatranje izbora treba da razmotri da li su ovi procesi jednako odgovarajući i efikasni za žene birače i kandidate, kao i za muškarce.

PITANJA ZA RAZMATRANJE: PRAVNI KONTEKST

USTAVNE ODREDBE

- Da li ustav garantuje jednaka prava za muškarce i žene?
Da li postoji konkretna odredba koja garantuje njihovu jednakost? Da li su ustavom zagarantovana jednaka prava žena i muškaraca da se kandiduju za javnu funkciju, vrše javnu funkciju, ili rade u državnoj službi?
- Postoje li ustavne odredbe koje bi mogle da uskrate prvo glasa ženama ili da ih na drugi način dovedu u nepovoljan položaj?

OSTALI ZAKONI

- Da li neki zakoni koji se neposredno odnose na izbore sadrže odredbe koje mogu biti nepovoljne na žene?
- Postoji li poseban propis koji se konkretno odnosi na ravnopravnost žena i muškaraca?
- Ako se čini da je analiza drugih zakona garantovana, da li je neki od njih u suprotnosti sa odredbama o jednakom tretmanu propisanom ustavom ili međunarodnim dokumentima? Ako jesu, koji su to zakoni? Zakoni o ličnom statusu? Porodični zakoni? Zakoni o nasljeđivanju, imovini ili porezima? Krivični zakonik? Ostali zakoni?

ŽENE I PRAVNI SISTEM

- Postoje li dokazi ili razlog za vjerovanje da žene nijesu jednako tretirane pred zakonom? Ako je tako, koje predrasude oni odražavaju?
- U kontekstu izbora, postoje li nedavni ili aktuelni sudski predmeti koji uključuju kandidatkinje, predstavnice medija, državne funkcionerke ili članice izbornih tijela ili NVO koje predstavljaju žene? Ako postoje, koja su pitanja bila centralna? Ako je predmet već riješen, kakav je bio ishod?

- ▼ IZBORNI SISTEMI
- ▼ ELEMENTI IZBORNOG PROCESA KOJI UTIČU NA UČEŠĆE ŽENA
- ▼ KVOTE I AFIRMATIVNA AKCIJA
- ▼ UČEŠĆE U IZBORNOJ ADMINISTRACIJ
- ▼ REGISTRACIJA BIRAČA

3. IZBORNI SISTEM I IZBORNA ADMINISTRACIJA: ULOGA IZBORNOG ANALITIČARA

Izborni analitičar u misiji za posmatranje izbora primarno je odgovoran za procjenu kako izborne strukture jedne zemlje utiču na političko učešće i jednaka prava žena. To obuhvata vrstu izbornog sistema i pitanja koja se odnose na registraciju birača, registraciju kandidata i proces glasanja. U okviru svoje redovne procjene funkcionisanja i efikasnosti izborne administracije, misija za posmatranje izbora treba da procijeni u kojoj mjeri izborne komisije na raznim nivoima uključuju žene u svoje članstvo i rukovodstvo, kao i stepen do kojeg su svjesne rodnih pitanja i koliko ih uzimaju u obzir u svom radu. Sljedeća poglavlja sadrže opšte smjernice o ključnim pitanjima koja treba razmotriti.

A. IZBORNI SISTEMI

Izgleda da postoji korelacija između tipova izbornih sistema i napredovanja žena kao izabраних funkcionerki, čak i u državama u kojima status ekonomskog razvoja i kulturne tradicije ne bi nužno bio dobar znak za takva napredovanja. Generalno, obično se nešto veći broj žena izabere u proporcionalnim sistemima nego u većinskim ili pluralističkim sistemima, po principu najvećeg broja osvojenih glasova, ili u mješovitim sistemima. Međutim, određeni izborni sistem neće uvijek iskazivati pozitivne rezultate za kandidatkinje.

Iako cilj misije za posmatranje izbora nije da promoviše jedan tip izbornog sistema u odnosu na drugi, misija za posmatranje izbora mora biti svjesna specifičnih implikacija za uspješno učešće žena u različitim vrstama izbornih sistema. Kao najvažnije, misija za posmatranje izbora mora utvrditi da li postoje karakteristike izbornog sistema zemlje koje posebno povećavaju mogućnosti za žene, ili koje stvaraju barijere ili diskriminišu žene.

1. SISTEMI PROPORCIONALNE ZASTUPLJENOSTI

Sistem proporcionalne zastupljenosti u kome stranke predstavljaju liste kandidata – omogućuje veći podsticaj za političke stranke da uključe više žena među svoje kandidate kako bi se privukla šira osnova birača. Proporcionalni sistemi takođe su pogodniji za sprovođenje mjera afirmativne akcije nego većinski sistemi. Bez pritiska da moraju da pobijede u većinskom/pluralnom sistemu gdje „sve pripada pobjedniku”, političke stranke mogu biti podložnije predstavljanju raznovrsnije liste kandidata koja može uključivati više žena. Liste kandidata nude više potencijalnih mogućnosti da se stranke sve više odazovu na ženske pokrete ili lobiranje, kako unutar stranke, tako i u širem biračkom tijelu.

Sistemi proporcionalne zastupljenosti pružaju veću mogućnost za pojavljivanje manjih stranaka sa agendama fokusiranim na određena pitanja. U nekim zemljama OEBS-a ovo je dovelo do pojave ženskih stranaka.

2. VEĆINSKI/PLURALISTIČKI SISTEMI

U poređenju sa sistemima proporcionalne zastupljenosti, sistemi sa jednim mandatom u kojima sve pripada pobjedniku - ili većinsko-pluralistički sistemi - mogu otežati pojavljivanje žena kandidata. Ovakvi sistemi uglavnom manje podstiču stranke da promovišu ženu ako se smatra da muški kandidat maksimalno uvećava šanse stranke da osvoji jedno mjesto na izborima u određenoj izbornoj jedinici.

U većinskim/pluralističkim sistemima, funkcija može često ometati sve nove učesnike na političkoj sceni, uključujući žene. Nosioci funkcije uživaju prednosti kao što su prepoznavanje imena i kandidovanje sa utvrđenog položaja uticaja, i često su u povoljnijoj poziciji za prikupljanje sredstava. U mnogim zemljama, prednosti postojećeg nosioca funkcije značajno povećavaju izgleda za ponovni izbor. Tradicionalna dominacija muškaraca kao nosioca funkcija i tendencija ponovnog izbora nosioca funkcije mogu stvoriti prepreke za nove kandidate, uključujući i žene. Bez obzira na to, ovaj fenomen bi podjednako mogao biti koristan za funkcionerke.

Generalno, izbori za lokalnu skupštinu zasnivaju se na sistemima većine/pluralnosti. S obzirom na to da je pojavljivanje žena na istaknutim mjestima na državnom nivou donekle rezultat njihovog prethodnog položaja na lokalnom nivou, broj žena koje imaju lokalne funkcije može biti od pomoći u procjeni buduće perspektive za žene na državnom nivou.

B. ELEMENTI IZBORNOG PROCESA KOJI UTIČU NA UČEŠĆE ŽENA

Standardni aspekti izbornih sistema - kao što su cenzusi, veličina izborne jedinice ili vrste listi kandidata - mogu imati značajan uticaj na izborne rezultate žena. Kao dio svoje analize izbornog procesa, misija za posmatranje izbora treba da procijeni da li su ovi i drugi aspekti izbornog sistema radili u korist kandidatkinja ili su im stvorili barijere.

Cenzusi: U proporcionalnim sistemima, cenzusi utvrđuju minimalni procenat glasova koji moraju biti osvojeni da bi stranka učestvovala u raspodjeli mandata. Što je cenzus viši, teže je da manje stranke osvoje mjesta u skupštini. Iako ne postoje međunarodni standardi koji regulišu nivo cenzusa, u većini zemalja OEBS-a cenzusi ne prelaze 5%. Misija za posmatranje izbora treba pažljivo da procijeni više cenzuse, jer mogu dovesti do pretjeranog broja „izgubljenih” glasova ili glasova za stranke koje ne osvajaju mjesta u skupštini.

Misija za posmatranje izbora treba da procijeni kako cenzusi utiču na uključivanje žena na liste kandidata političkih stranaka. Mala stranka koja ima izgled samo na ograničen uspjeh vjerovatnije će muškim kandidatima dodijeliti pozicije visoko na listi kandidata, bez uzimanja žena u obzir. Sa druge strane, pošto cenzus ima potencijal da eliminiše neke manje stranke, ishodi mogu rezultirati dodjelom mjesta kandidatima koji se nalaze niže na listama većih stranaka, što daje veću mogućnost da na ta mjesta dođu žene.

Veličina izborne jedinice: Veličina izborne jedinice još jedan je element koji treba procijeniti. U proporcionalnim sistemima, veličina izborne jedinice odnosi se na broj kandidata izabranih iz jedne izborne jedinice ili pravne nadležnosti. Uopšteno govoreći, što je veći broj izbornih jedinica ili što je više predstavnika izabranih iz jedne izborne jedinice - veća je vjerovatnoća da će žene biti imenovane kao kandidatkinje i biti izabrane. Princip je isti kao i za proporcionalne sisteme uopšte: što je izborna jedinica veća, manji su pritisci povezani sa trkama za osvajanjem jednog mandata gdje pobjednik dobija sve, što političkim strankama daje veći podstrek da nominuju kandidate sa raznovrsnim šansama, uključujući žene. Suprotno tome, u većinskim/pluralističkim sistemima, manja veličina izborne jedinice znači da je na raspolaganju više mjesta, što će otvoriti više mogućnosti za kandidatkinje.

Vrste listi: Vrsta stranačke liste koja se koristi u zemlji može takođe uticati na predstavljanje žena i treba je procijeniti u tom kontekstu. U sistemu „zatvorenih” listi kandidati su navedeni po fiksom redosljedu koji birači ne mogu mijenjati.

Generalno, sistemi zatvorenih listi najpovoljniji su za kandidatkinje, pod uslovom da su na takvim listama pozicionirane dovoljno visoko. Sistemi „otvorenih” listi omogućavaju biračima da mijenjaju redosljed kandidata, rangiranjem ili davanjem prednosti nekim kandidatima u odnosu na ostale na stranačkoj listi. U zemljama sa otvorenim listama, birači - uključujući žene - imaju tendenciju da favorizuju muške kandidate, što rezultira većim brojem kandidatkinja na nižim pozicijama na listi kandidata nego što bi to bio slučaj sa zatvorenim listama. Međutim, otvorene liste ponekad mogu koristiti kandidatkinjama ako se grupe za podršku mogu efikasno mobilisati da podrže određenu ženu ili ako se birači generalno mogu mobilisati da podrže kandidatkinje.

C. KVOTE I AFIRMATIVNA AKCIJA

Kvote: U sistemima proporcionalne reprezentacije koji uključuju liste kandidata, šanse za žene znatno se povećavaju kada zakon propisuje minimalne procente zastupljenosti oba pola na listi kandidata svake stranke ili kada stranke dobrovoljno usvajaju unutrašnje politike za promovisanje žena kandidata.

OEBS nema formalni stav o kvotama ili obaveznoj ili dobrovoljnoj minimalnoj zastupljenosti za svaki pol. Ne postoje međunarodni standardi koji zahtijevaju ili zabranjuju kvote. Velika većina država učesnica OEBS-a nema ni obavezne niti dobrovoljne kvote u okviru svojih izbornih sistema. Međutim, u slučajevima kada je sam OEBS pomogao u projektovanju i upravljanju izbornim sistemima - na primjer, u Bosni i Hercegovini i na Kosovu - u sistem je uključena obavezna rodna kvota. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena propisuje da „se usvajanje posebnih privremenih mjera država učesnica usmjerenih na ubrzanje *de facto* ravnopravnosti između muškaraca i žena neće smatrati diskriminacijom ...”⁶.

U okviru svoje analize izbornog sistema, misija za posmatranje izbora treba da procijeni sve obavezne ili dobrovoljne mjere afirmativne akcije ili druge takve karakteristike koje su uključene u izborni sistem. Misija za posmatranje izbora treba da utvrdi stepen do kojeg takve karakteristike uspijevaju ili ne uspijevaju da unaprijede učešće žena. Ako posebne mjere namijenjene povećanju učešća žena nijesu ispunile svoj cilj, misija za posmatranje izbora treba pokušati da identifikuje faktore koji su doveli do izostanka njihovog uspjeha.

Zakonske kvote imaju najveći uticaj na izbor kandidatkinja, jer se one odnose na sve stranke, a zakon obično propisuje osnov za prinudno sprovođenje. Istovremeno, nametnuta kvota za žene kandidate na stranačkim listama možda nije naročito efikasna u obezbjeđivanju izbora žena, osim ako zakon takođe ne određuje kako se muškarci i žene

⁶ Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, član 4.1.

kandidati moraju staviti na listu. Ako su žene stavljene previše nisko na listama, čak i visoke kvote ne mogu dovesti da žene budu izabrane. Lista sa „naizmjeničnim navođenjem jednog muškarca i jedne žene” - na kojoj su muškarci i žene jednako zastupljeni - pruža najbolje izgleda za izbor žena.

Kada postoji zahtjev za kvotama, posmatrača treba da uoče da li su obuhvaćene odredbe koje propisuju način na koji se popunjavaju prazna mjesta, ako nakon izbora kandidat ne prihvati položaj ili napusti funkciju prije isteka mandata. Na primjer, zakon o kvotama može zahtijevati da, ukoliko žena podnese ostavku ili na neki drugi način prijevremeno napusti službu, zamjenski kandidat mora biti sljedeća dostupna žena na listi kandidata. Bez takvih procedura, djelotvornost zakona o kvotama mogla bi se vremenom neutralisati, posebno ako bi žene bile pod pritiskom da podnesu ostavku.

Afirmativna akcija: Pored zakonskih kvota, u nekim zemljama političke stranke usvojile su mjere dobrovoljne afirmativne akcije kako bi povećale broj kandidatkinja. Misija za posmatranje izbora treba da procijeni funkcionisanje i djelotvornost svih takvih mjera.

Još jedna strategija afirmativne akcije usmjerena je na stvaranje „rezervisanih” mjesta, gdje se određeni broj mjesta u zakonodavnom tijelu izdvaja i popunjava iz isključivo određene grupe, kao što su žene. Takvi sistemi, koji su korišćeni u nekoliko država učesnica OEBS-a, garantuju minimalni nivo predstavljanja žena u skupštinama. Neki protivnici takvih sistema tvrdili su da je koncept rezervisanih mjesta, iako je imao za cilj da utvrdi minimalni broj žena koje učestvuju u izabranim tijelima, u praksi rezultirao postavljanjem psihološke gornje granice za učešće žena.

D. UČEŠĆE U IZBORNOJ ADMINISTRACIJI

Misija za posmatranje izbora treba da procijeni stepen u kojem su žene članice tijela odgovornih za sprovođenje izbora i zauzimaju vodeće pozicije u ovim tijelima. To treba da obuhvati centralnu izbornu komisiju, kao i izborna tijela nižeg nivoa. Pored statistike, misija za posmatranje izbora takođe treba da procijeni da li žene stvarno funkcionišu kao lideri i donosioci odluka i koliko utiču na rukovodećim ili drugim pozicijama koje imaju. Dalje, treba napraviti procjenu u kojoj mjeri su izborne komisije na svim nivoima svjesne rodni pitanja i koliko ih uzimaju ih u obzir u svom radu.

E. REGISTRACIJA BIRAČA

Jedan od zadataka misije za posmatranje izbora jeste procjena tačnosti biračkih spiskova i sposobnosti administracije da registruje birače i daje preporuke o tome kako se bilo kakvi nedostaci mogu ispraviti. Misija za posmatranje izbora treba da pokuša da utvrdi proporcionalnu raspodjelu polova na listama, iako to možda nije uvijek moguće. Broj muškaraca i žena treba da bude približno jednak, iako nije neuobičajeno da ima nešto više žena. U mjeri u kojoj je to moguće, takođe je korisno napraviti neka regionalna poređenja. Ako se čini da žene nijesu dovoljno zastupljene u određenom regionu, posmatrača treba da pokušaju da utvrde okolnosti koje su izazvale anomaliju. One se mogu lako objasniti, ili mogu da ukažu na osnovne društvene ili institucionalne uslove koji sprečavaju žene da u potpunosti učestvuju u javnom životu. U zavisnosti od okolnosti, posmatrača mogu imati dobar razlog da istraže dodatna pitanja.

Misije za posmatranje izbora treba da budu svjesne nekolicine faktora koji mogu ugroziti žene u pogledu registracije kao birača i treba da ih uzmu u obzir prilikom analize sistema i postupaka registracije birača. Neke od njih odnose se na zemlje sa „pasivnim” sistemima za registraciju, tj. sistemima u kojim civilne vlasti automatski sastavljaju biračke spiskove na osnovu državljanstva i drugih evidencija. Drugi se odnose na zemlje sa „afirmativnim” registracionim sistemima, u kojim sami birači moraju da podnesu zahtjev za upis u biračke spiskove. Neke prepreke mogu biti praktične ili birokratske prirode ili zbog tehničkih nedostataka ili ograničenja administrativnih kapaciteta, dok druge mogu da zavise od društvenih ili kontekstualnih uslova koji mogu predstavljati posebne poteškoće za žene. Postoji nekoliko takvih faktora koji treba da privuku pažnju posmatrača:

- » Pošto se imena i mjesta prebivališta žena često mijenjaju radi braka, važno je da se uvede sistem koji može da prati ove promjene kako se ne bi oduzelo pravo glasa novovjenčanim ženama. Isto tako, pošto se evidencija boravka obično vodi pod imenom muške glave domaćinstva, posebno je važno u zemljama sa pasivnim sistemima registracije da se izdržavane žene unesu u biračke spiskove sa spiskova članova domaćinstava;
- » Posebno u slučaju afirmativnih sistema registracije značajno pitanje može se odnositi na pristupačnost kancelarija za registraciju. Radno vrijeme, vrijeme putovanja i rastojanje do odgovarajućih kancelarija mogu predstavljati poseban problem za žene, posebno one koje brinu o maloj djeci. Prikladnost pristupa

centrima za registraciju birača takođe može biti relevantna tokom bilo kog perioda određenog za uvid javnosti koji biračima omogućava da provjere biračke spiskove kako bi osigurali da su u njih upisani. Posmatrači takođe treba da procijene da li je dovoljno unaprijed objavljeno obavještenje o datumima i trajanju perioda za stavljanje biračkih spiskova na uvid javnosti, i da li je takvo obavještenje objavljeno u obliku koji je dostupan ženama, uključujući i one sa malom djecom;

- » Posmatrači takođe treba da procijene efikasnost javnih informacija o registraciji birača i pravu glasa. Kada su žene nedovoljno zastupljene na biračkim spiskovima, posmatrači treba da utvrde da li administratori, lokalni organi, vođe zajednice ili nevladine organizacije sprovedu bilo kakve posebne programe osmišljene da dopru do žena, i podstaknu i olakšaju njihovo učešće;
- » U postkonfliktnim društvima, važno je da nadležni organi usvoje odredbe koje omogućavaju raseljenim licima da glasaju. Jedno od ključnih pitanja za raseljena lica je njihov pristup identifikacionim ili dokumentima o boravku koji su potrebni za registraciju i glasanje. Možda su mnoga raseljena lica izgubila svoje dokumente dok su bježali od neprijateljstava ili su bila silom prognana iz svojih zajednica. U takvim slučajevima, raseljene žene mogu naročito oklijevati da pribave novu dokumentaciju ili da se registruju zbog straha od zastrašivanja. Žene se naročito mogu bojati da bi registracija za glasanje u njihovoj bivšoj zajednici mogla dovesti do gubitka prava koja su povezana sa njihovim boravkom i boravkom njihove djece u trenutnoj zajednici.

U svim zemljama, takođe je važno razumjeti tradicionalne kulturne obrasce koji mogu sprečavati žene da se ne registruju da glasaju i učestvuju na izborima. Jezičke i barijere u pogledu pismenosti mogu ograničiti pristup birača registraciji i mogu nesrazmjerno uticati na žene na osnovu nacionalnih stopa pismenosti. Žene koje pripadaju manjinskim grupama mogu biti posebno pogođene. Posmatrači takođe treba da budu svjesni vjerskih, nacionalnih ili etničkih kulturnih tradicija koje mogu ometati registraciju žena. Tamo gdje postoje takvi uslovi, posmatrači treba da utvrde koji se napori, ako postoje, ulažu kako bi se prevazišli uslovi koji sprečavaju žene da se registruju kao birači ili na drugi način učestvuju u izbornom procesu, i da li takvi napori imaju pozitivan efekat.

PITANJA ZA RAZMATRANJE: IZBORNI SISTEM I IZBORNA ADMINISTRACIJA

IZBORNI SISTEM

- Kako izbor većinskog/pluralističkog ili sistema proporcionalne zastupljenosti utiče na učešće i kandidovanje žena na izborima?
 - Da li posebni aspekti sistema utiču na šanse žena kandidata?
 - Veličina izborne jedinice?
 - Cenzusi?
- Glasanje sa otvorenom ili zatvorenom listom? Ako se koristi otvorena lista, da li to daje prednost ili šteti kandidatkinjama?
- Na osnovu izbornih rezultata, kako se čini da je izborni sistem uticao na kandidatkinje?

KVOTE I AFIRMATIVNA AKCIJA

- Da li zakon sadrži neke odredbe o kvotama ili afirmativnoj akciji da se osigura da žene budu izabrane? Ako sadrži, kakve mjere su predviđene? Koji je nivo određene kvote?
 - Da li zakon propisuje obavezu stavljanja žena na listu na pozicije na kojim mogu biti izabrane?
(Kao opšte pravilo, obično se smatra da su pozicije na kojim osoba može biti izabrana jesu prvih 10 mjesta na listi.)
 - Kako se popunjavaju upražnjena mjesta ako se žena povuče sa liste?
 - Kako službena lica postupaju sa listama kandidata koje ne ispunjavaju kvotu?
 - Da li su mjesta ostavljena sa strane ili rezervisana za žene? Ako jesu, koliko mjesta?
- Da li izgleda da mjere afirmativne akcije idu u prilog ženama? Postoje li neki nedostaci ili propusti koji podrivaju njihov efekat?

UČEŠĆE U IZBORNOJ ADMINISTRACIJI

- U kojoj mjeri su žene članice centralne izborne komisije i izbornih administrativnih tijela na nižem nivou?
- U kojoj mjeri su žene na rukovodećim pozicijama u tijelima izborne administracije?
- U kojoj mjeri žene zaista funkcionišu kao vođe i donosioci odluka u tijelima izborne administracije? Koliko stvarnog uticaja imaju na rukovodećim i drugim položajima koje zauzimaju?
- U kojoj mjeri su izborne komisije na svim nivoima svjesne rodnih pitanja i koliko ih uzimaju u obzir u svom radu?

REGISTRACIJA BIRAČA

- Da li se čini da proporcionalno učešće žena i muškaraca u biračkom spisku odražava njihovo učešće u ukupnom broju stanovnika?
- Postoje li izborne jedinice ili regioni u kojim izgleda da su žene značajno nedovoljno zastupljene? Ako postoje, koje su okolnosti?
- Postoje li sistemski nedostaci ili prepreke u postupku registracije birača koje su nepovoljne za žene?
 - Da li nadležni organi vode tačnu evidenciju o promjenama imena ili adrese?
 - Da li su kancelarije za registraciju prikladno locirane i imaju lak pristup?
- Da li su informacije o registraciji dostupne na način pristupačan ženama?
- Da li se funkcioneri ili NVO angažuju u aktivnostima za registraciju žena birača na terenu?
- Postoje li posebne okolnosti koje ograničavaju pristup žena dokumentima?
- Postoje li jezičke ili barijere u pogledu pismenosti koje neproporcionalno pogađaju žene?
- Postoje li kulturološke tradicije koje teže da spriječe registraciju ili učešće žena? Etnički ili nacionalni običaji? Tradicije povezane sa religijom? Generalne patrijarhalne tradicije? Da li nadležni organi preduzimaju određene mjere za njihovo prevazilaženje?

- ▼ UNUTRAŠNJA ORGANIZACIJA I IMPLIKACIJE ZA ŽENE
- ▼ FAKTORI KOJI MOGU POTKOPATI DOBRE NAMJERE
- ▼ PLATFORME I NAPORI ZA PRIVLAČENJE GLASOVA ŽENA

4. POLITIČKE STRANKE I NAPREDOVANJE ŽENA: ULOGA POLITIČKOG ANALITIČARA

Politički analitičar misije za posmatranje izbora ima primarnu odgovornost da procijeni nivo i prirodu političkog učešća žena na određenim izborima. To uključuje ulogu žena u političkim strankama, ali i njihovu ulogu kao kandidatkinje. Takođe uključuje stepen do kojeg političke stranke integrišu žene i ženske probleme u svoje aktivnosti i strategije svojih kampanja.

A. UNUTRAŠNJA ORGANIZACIJA I IMPLIKACIJE ZA ŽENE

Sa izuzetkom nezavisnih kandidatkinja, većina žena koje žele da budu izabrane na određenu funkciju zavise od političko-stranačkih struktura koje ih predlažu i pružaju im podršku, kako u kampanji, tako i nakon njihovog izbora. U velikoj mjeri stranke određuju kada i da li će žene postati igrači na političkoj sceni i do kog stepena. Važno je, dakle, da posmatrači procijene da li i kako političke stranke promovišu žene na rukovodeće pozicije, bez obzira na to da li biraju i promovišu žene kao kandidate, ili rade na terenu da bi privukle žene birače rješavanjem pitanja od posebnog značaja za žene.

Organizacija i registracija političkih stranaka obično se reguliše zakonom, ali unutar širokog pravnog okvira, stranke često imaju široku slobodu da utvrde svoje unutrašnje strukture i procedure. Čak i u naprednim demokratijama, političke stranke se značajno razlikuju u mjeri u kojoj primjenjuju demokratske principe interno, na primjer, kako se biraju kandidati i kako se sastavljaju liste kandidata. Generalno gledano, što više stranaka prati demokratske principe i transparentne prakse u svojim internim procedurama, to je veća mogućnost da se žene pojavljuju kao kandidatkinje i da se pitanja od posebnog značaja za žene pojave kao ozbiljna pitanja kampanje. Što su transparentnija unutrašnja pravila stranke, to je veća vjerovatnoća da ih aktivisti mogu koristiti za vršenje pritiska u pravcu ravnopravnosti, promovisanja žena kao kandidatkinja i isticanje pitanja od značaja za žene.

Međutim, previše često, internom radu stranke nedostaje transparentnost ili odgovornost čak i među svojim članovima. Što se tiče toga kako to utiče na kandidaturu žena, postoje neki opšti trendovi koje treba pomenuti.

- » Često je veća vjerovatnoća da će stranke koje slijede socijalno progresivne ideologije promovisati žene, kao dio opštih tendencija da podrže sektore društva koji su tradicionalno van strukture moći, bilo da su to žene, nacionalne manjine, invalidi ili drugi;
- » Naročito u novouspostavljenim demokratijama, mnoge stranke organizovane su oko jedne istaknute ličnosti. U takvim okolnostima, ako vodeća ličnost nije žena, često je manje zainteresovanosti i spremnosti za otvaranje mjesta za alternativne kandidate, uključujući žene;
- » Neki dokazi ukazuju na to da je vjerovatnije da će žene biti nominovane u strankama sa procedurama decentralizovane nominacije nego u strankama u kojima se nominacija kandidata kontroliše u centru;
- » Često stranke zamjenjuju punu integraciju žena u tokove organizacije stranke stvaranjem „ženskog krila”. Iako takve stranačke strukture mogu biti važan faktor u zagovaranju i međustranačkom dijalogu, u nekim slučajevima mogu rezultirati izolovanjem žena i marginalizacijom njihovog značaja unutar stranke.

B. FAKTORI KOJI MOGU POTKOPATI DOBRE NAMJERE

Cilj promovisanja održivosti žena kandidata mogu podrivati interne stranačke prakse ili nedostaci koji omogućavaju zaobilaznje zakona ili internih pravila. Misija za posmatranje izbora treba da obrati pažnju na takve prakse.

- » U zemljama u kojim postoji sistem kvota koji garantuje da će se žene pojaviti na listi kandidata ili gdje su stranke dobrovoljno usvojile kvote, ovi zakoni ili pravila mogu biti beznačajni ukoliko se ženama takođe ne garantuje da će na listama biti stavljene na pozicije na kojima mogu biti izabrane;
- » Rodni „tokenizam” može rezultirati podnošenjem mješovite liste kandidata samo da bi se zadovoljili zahtjevi za podnošenje liste ili da izgleda kao da je lista izbalansirana, nakon čega se takav pristup napušta putem povlačenja ili ostavki žena nakon dana izbora. Misija za posmatranje izbora treba pažljivo da razmotri svaku naznaku takvih praksi. Posebno, bilo koja indikacija da su kandidati (a posebno kandidatkinje) morali da podnesu unaprijed potpisane ostavke prije stavljanja na listu, treba da izazove zabrinutost;

- ▶ U zemljama sa preferencijalnim sistemom glasanja stranke u nekim slučajevima ne daju podršku ženama na svojim izbornim listama. Neke stranke mogu prećutno ohrabriti pristalice da daju prvenstvo i glasaju za muškarce koji se nalaze niže na listama, ili ne primjenjuju stranačku disciplinu protiv kandidata koji podstiču birače da ignorišu zvanični redosljed na stranačkim listama;
- ▶ Stranke možda ne pružaju jednaka ili adekvatna uputstva, obuku, podršku ili finansijska sredstva svojim ženskim kandidatkinjama.

C. PLATFORME I NAPORI ZA PRIVLAČENJE GLASOVA ŽENA

Platforme političkih stranaka mogu odražavati njihovu posvećenost ženama i pitanjima od posebnog značaja za žene. Vrste pitanja koja bi mogla pokazati takvu posvećenost mogla bi uključivati stranačke stavove o nezaposlenosti žena ili nedovoljnoj zaposlenosti, neprijavljenim radnicama u „sivoj ekonomiji”, planiranju porodice i reproduktivnom zdravlju, socijalnim uslugama, nasilju nad ženama, porodičnim subvencijama, i dnevnom boravku za djecu.

Prilikom razmatranja stranačkih platformi, misija za posmatranje izbora treba da procijeni u kojoj mjeri one naglašavaju stavove ili izjave po pitanjima od posebnog značaja za žene. Posmatrači takođe treba da procijene koliko političke stranke smatraju da je važno da privuku glasove žena i da li su njihove kampanje usmjerene na žene birače. Druga oblast interesovanja je da li političke stranke traže ili imaju podršku ženskih NVO ili zagovaračkih grupa. Ako stranka traži takvu podršku, to može biti indikator njenog interesovanja i posvećenosti izradi efikasnih programa koji unapređuju prioritete u pogledu interesa žena.

PITANJA ZA RAZMATRANJE: STRANKE I KANDIDATI

ORGANIZACIJA I STRUKTURA STRANKE

- Koji procenat članstva stranke čine žene? Koji procenat rukovodstva? Da li su neki članovi stranke žene (poslanice) u skupštini?
- Kako se utvrđuje stranačko rukovodstvo? Postoje li određena pravila za imenovanje ili kandidovanje žena? Ako postoje, da li su to zvanična, pisana pravila?
- Kako se utvrđuje stranačka lista kandidata? Postoje li konkretna pravila za imenovanje ili kandidovanje žena? Ako postoje, da li su to zvanična, pisana pravila?
- Koliko žena je na listi kandidata i na kojim pozicijama?
- Da li stranka ima žensko krilo? Ako ima, kakve su njegove funkcije i/ili značaj?
- Da li kandidati moraju unaprijed da potpišu ostavku prije stavljanja na listu?

STRATEGIJE KAMPANJE

- U kojoj mjeri platforma stranke govori o pitanjima od posebnog interesa za žene?
- Da li stranka ima strategiju za privlačenje glasova žena?
- Da li stranka ima podršku organizacija žena?
- Kakvu vrstu podrške stranka daje svojim kandidatkinjama?
Finansijsku podršku? Vrijeme za obraćanje putem medija? Obuku o efikasnom vođenju kampanje? Da li se žene pojavljuju na plakatima stranačke kampanje?

PROBLEMI TOKOM PREDIZBORNE KAMPANJE

- Da li se neka od kandidatkinja stranke susrela sa zastrašivanjem ili uplitanjem u njen rad tokom kampanje? Da li se to razlikovalo od problema sa kojim se susreću muškarci?
- Da li su se žene susretale sa drugim problemima tokom kampanje?

- ▼ *MEDIJI I NJIHOV UTJECAJ NA STAVOVE JAVNOSTI*
- ▼ *OPĆA PITANJA ZA POSMATRANJE*
- ▼ *TEHNIKE PRAĆENJA MEDIJA TOKOM IZBORNE KAMPANJE*

5. ŽENE I MEDIJI: ULOGA MEDIJSKOG ANALITIČARA

Medijski analitičar misije za posmatranje izbora odgovoran je za procjenu kvantiteta i kvaliteta medijskog izvještavanja o ženama kandidatima, kao i izvlačenje zaključaka o opštoj prirodi medijskog izvještavanja o ženama u politici. U ostala pitanja, koja se smatraju dijelom redovnih dužnosti medijskog analitičara, spada i stepen do kojeg mediji usmjeravaju političko izvještavanje prema ženama i pitanja koja mogu biti od posebne važnosti za žene. Zanimljiv je i stepen u kojem su napori za edukaciju birača usmjereni na žene i da li su načini izvještavanja o ženama ili upotreba stereotipa možda prepreke za napredovanje žena u političkom procesu.

A. MEDIJI I NJIHOV UTICAJ NA JAVNE STAVOVE

Obaveze prema OEBS-u o demokratskim izborima zahtijevaju da ne postoje nikakve pravne ili administrativne prepreke za nesmetan pristup medijima na nediskriminatornoj osnovi za sve političke grupe i pojedince koji žele da učestvuju u izbornom procesu. Misija za posmatranje izbora treba da procijeni da li se kandidatkinje suočavaju sa bilo kakvom diskriminacijom u svom pristupu medijima.

Pored pitanja jednakog pristupa, stvarna količina i kvalitet medijskog izvještavanja o kandidatkinjama imaju presudan uticaj na njihov javni imidž i njihove izborne izglede. Ključna uloga medija na bilo kojim izborima je da obezbijedi da javnost ima dovoljno informacija o kandidatima i strankama da bi mogli da donose odluke na osnovu informacija. Ovi faktori su razlog radi kojeg treba procijeniti da li mediji pravično i nepristrasno izvještavaju o kandidatkinjama tokom medijske kampanje. Misija za posmatranje izbora stoga treba da ispita pitanja kao što su: da li mediji promovišu vidljivost kandidatkinja, da li njeguju javno prihvatanje prisustva žena kao normalne odlike političkog života, kao i da li se žene predstavljaju na način koji promovise povjerenje javnosti u njihovu sposobnost kao političkih lidera.

Način na koji mediji prikazuju žene često može biti važan pokazatelj statusa žena u društvu uopšte.

B. OPŠTA PITANJA NA KOJA TREBA OBRATITI PAŽNJU

Misija za posmatranje izbora treba da obrati pažnju na sljedeće pokazatelje medijskog tretmana žena.

- » Kandidatkinjama često se posvećuje manje od ukupnog vremena izvještavanja nego njihovim muškim kolegama, a izvještavanje je i manje upadljivo. Na kandidatkinje takođe se može manje pozivati kao na izvore mišljenja ili informacija, i manje je vjerovatno da će se pojaviti kao gosti u političkim programima;
- » Kandidatkinjama se može posvetiti manje vremena za izvještavanje o njihovim političkim stavovima o pojedinim pitanjima, a više vremena za izvještavanje o njihovim ličnim karakteristikama i izgledu u odnosu na njihove muške kolege;
- » Kao kandidatkinje, žene mogu biti često prikazane u okviru svojih tradicionalnih uloga kao žene i majke. Takve slike mogu nametnuti mediji ili ih mogu promovisati političke reklame koje kontrolišu stranke ili sami kandidati. Na primjer, kandidatkinje mogu često koristiti svoj status majki i starateljki kako bi opravdale svoje stavove o pitanjima poput obrazovanja ili brige o djeci;
- » Značaj takozvanih ženskih pitanja može biti devalviran ako se, na primjer, o njima govori u ženskim kolumnama, a ne u opštim vijestima.

C. TEHNIKE ZA PRAĆENJE MEDIJA TOKOM IZBORNE KAMPANJE

Kada misija za posmatranje izbora ima tim za sveobuhvatno praćenje medija koji analizira emitovane i štampane vijesti, političke programe, politička oglašavanja i uređivačke sadržaje puno radno vrijeme, mogu postojati mogućnosti za proširenje kriterijuma za evaluaciju radi utvrđivanja trendova koji se odnose na izvještavanje o ženama i njihovo prikazivanje.

Uobičajeno je da sveobuhvatno praćenje medija obuhvata komparativnu procjenu količine vremena ili prostora koji se nudi različitim strankama ili kandidatima i da li je ton u određenom članku ili emisiji pozitivan ili negativan. Da bi procijenili tretman žena kandidata u poređenju sa njihovim muškim kolegama, bilo bi korisno povezati ove nalaze i sa rodnom pripadnošću.

Ako ovo nije praktično, ili ako kompletan tim za praćenje medija nije dostupan, u okviru vremenskih i kadrovskih ograničenja ipak se možda može izvršiti analiza na licu mjesta - čak i ako nije statistički značajna - da bi se obezbijedio uvid u razlike koje možda postoje u načinu na koji se izvještava o muškarcima i ženama. Mogle bi se koristiti dvije metode, koje nijesu nužno međusobno isključive:

- » Lokalno osoblje može biti zaduženo da prati određene emisije na glavnim televizijskim stanicama u vrijeme koje odredi medijski analitičar. Svakom od njih se može dodijeliti određeni program vijesti ili politički program, tako da niko ne bude preopterećen;
- » Lokalno osoblje može detaljno da prouči brojne publikacije u toku jednog dana u nekom trenutku neposredno prije dana izbora.

U svakom slučaju, zaposleni bi mogli analizirati i evidentirati svoje nalaze vezane za:

- » Broj članaka ili količinu vremena posvećenog muškim i ženskim kandidatima;
- » Procenat prostora u štampanim medijima ili vrijeme emitovanja posvećeno ličnim karakteristikama ili izgledu u odnosu na informacije o pitanjima ili političkim aktivnostima muškaraca i žena;
- » Primjeri u kojima su žene prikazane na način koji prikazuje njihove tradicionalne uloge žene i majke;
- » Primjeri u kojim se upotrebljavaju jezik, etikete ili vizuelne forme da unize veličinu ili trivijalizuju dostignuća žena;
- » Broj članaka usmjerenih na pitanja od posebnog značaja za žene, i da li su objavljeni u vijestima ili posebnoj rubrici namijenjenoj ženama.

PITANJA ZA RAZMATRANJE: MEDIJI

IZVJEŠTAVANJE O ŽENAMA I ŽENSKIM PITANIMA

- Kako bi okarakterisali opšti tretman žena u masovnim medijima?
 - Kao kompetentnih, sposobnih i profesionalnih?
 - Tradicionalnim stereotipskim predstavama kao žena i majki?
 - Senzacionalno izvještavanje?
- Gdje štampani mediji obično objavljuju priče o pitanjima od posebnog interesa za žene? U opštim vijestima? U rubrikama ili člancima o ženama? Na naslovnoj strani?
- Da li mediji redovno koriste seksistički jezik ili etikete za žene i posebno žene lidere?
- Koliki je procenat spikerki na televizijskim stanicama ili voditeljki političkih programa? Koliki je procenat urednica ili političkih kolumnistica?

IZVJEŠTAVANJE O ŽENAMA I IZBORIMA

- Da li žene kandidatkinje imaju jednak pristup medijima na nediskriminatornoj osnovi?
- Da li je izvještavanje o ženama kandidatkinjama uporedivo sa izvještavanjem o muškarcima kandidatima u pogledu kvantiteta i kvaliteta? Ako nije, koliko vremena se izvještava o muškarcima i ženama u odnosu na broj kandidata jednog i drugog pola?
- Da li su određene razlike u količini izvještavanja rezultat izbora medija ili izbora političkih stranaka?
- Da li je bilo kakvo političko oglašavanje posebno usmjereno na žene birače?
- Da li su neki napori za edukaciju birača ili povećanje odaziva birača usmjereni posebno na žene?

6. DUGOROČNI POSMATRAČI I KRATKOROČNI POSMATRAČI: ULOGA KOORDINATORA DUGOROČNIH POSMATRAČA

Koordinator dugoročnih posmatrača u misiji za posmatranje izbora odgovoran je da osigura da dugoročni posmatrači budu upoznati sa prioritetima misije za posmatranje izbora u pogledu žena i izbora, i da sa terena dostavljaju informacije koje mogu biti korisne u procjenjivanju i donošenju zaključaka o ovim pitanjima. Koordinator dugoročnih posmatrača treba blisko da saraduje sa rodnim analitičarem ili kontakt osobom za rodna pitanja da utvrdi kako najbolje da podijeli određene zadatke dugoročnim posmatračima. Koordinator dugoročnih posmatrača takođe će pomoći u utvrđivanju prioriteta za kratkoročne posmatrače u vezi sa izvještavanjem o aktivnostima žena na dan izbora.

A. DUGOROČNI POSMATRAČI

Dugoročni posmatrači igraju centralnu ulogu u tome da obezbijede da misija za posmatranje izbora prikupi informacije o političkim događajima i trendovima u regionima širom zemlje i da identifikuje regionalne posebnosti koje mogu uticati na izbore. Kao takvi, oni su u ključnoj poziciji da doprinesu analizi misije za posmatranje izbora o ulozi žena u izbornom procesu. Da bi njihov doprinos bio efikasan, treba ih upoznati sa opštim pristupom KDILJP-a o rodnim pitanjima i izborima i treba da imaju osnovno poznavanje obaveza u okviru OEBS-a i drugih međunarodnih obaveza o ljudskim pravima žena, posebno njihovim izbornim pravima. Poglavlje 1 sadrži osnovne kontekstualne informacije koje bi trebalo da budu korisne za dugoročne posmatrače, kao i za članove glavnog tima misije za posmatranje izbora.

Tokom svog redovnog rada, dugoročni posmatrači treba da budu u stanju da prikupe čitav niz korisnih informacija o ulozi žena u izbornom procesu u svojim regionima. Ove informacije treba da budu uključene u redovne izvještaje koje dugoročni posmatrači dostavljaju u sjedište misije za posmatranje izbora. U svjetlu velikog opterećenja sa kojim se često suočavaju dugoročni posmatrači, stepen u kojem se mogu fokusirati na rodna pitanja može se značajno razlikovati. Zbog toga, glavni tim treba da ih upozori na specifična pitanja ili probleme koji mogu zasluživati posebnu pažnju ili praćenje.

B. KRATKOROČNI POSMATRAČI

Kratkoročni posmatrači takođe treba da budu uključeni u praćenje učešća žena na dan izbora. Obrasci za izvještavanje koje koriste kratkoročni posmatrači dok posmatraju tok glasanja na biračkim mjestima treba da sadrže pitanja koja služe ovoj svrsi, tako da se podaci mogu kvantifikovati tokom analize obrazaca.

- » Kratkoročne posmatračice treba uputiti da utvrde broj muškaraca i žena u svakom biračkom odboru i pol predsjedavajućeg svakog biračkog odbora;
- » Kratkoročne posmatračice treba takođe uputiti da utvrde procenat žena posmatrača političkih stranaka i/ili domaćih nestranačkih posmatrača;
- » Koliko je to moguće, kratkoročni posmatrači treba da zatraže od predsjedavajućeg biračkog odbora da procijeni koliko je žena i koliko muškaraca zapravo glasalo ili, ako je potrebno, da izvuče subjektivno mišljenje na osnovu svojih zapažanja;
- » Obrazac za izvještavanje treba da omogući prijavljivanje incidenata „porodičnog glasanja”, gdje dvije ili više osoba ulaze u istu glasačku kabinu da glasaju zajedno. Najčešće, porodično glasaju muževi i žene. Porodično glasanje je povreda obaveza prema OEBS-u o tajnosti glasova svake osobe i može posebno ugroziti žene, naročito u tradicionalno patrijarhalnim društvima u kojima žene možda nemaju dovoljno slobode da nezavisno odlučuju. Visoka učestalost porodičnog glasanja može ukazati na to da žene nemaju jednake mogućnosti za učešće na izborima;
- » Incidente glasanja preko „punomoćnika” - u kojima jedna osoba pokazuje dokumente za više osoba i glasa u ime svih njih - takođe treba prijaviti. Glasanje preko punomoćnika nije dopušteno u većini zemalja jer kompromituje tajnost glasačkog listića i nije u skladu sa obavezama prema OEBS-u. Glasanje preko punomoćnika može biti češće u ruralnim područjima i među određenim manjinskim grupama i posebno može ugroziti žene. Kratkoročni posmatrači treba da procijene kako birački odbori rješavaju pokušaje glasanja preko punomoćnika.

KONTROLNA LISTA ZA DOGOROČNE I KRATKOROČNE POSMATRAČE

DUGOROČNI POSMATRAČI

- Da li se žene kandiduju u vašem regionu? Ako je tako, koji procenat kandidata su žene? Da li je to više ili manje nego na prethodnim izborima?
- Da li neke stranke imaju značajno više žena kandidata od drugih? Da li neke stranke ulažu posebne napore da privuku žene birače ili da se bave pitanjima od posebnog značaja za žene?
- Da li u vašoj oblasti odgovornosti već ima žena koje su izabrane kao lideri? U kojem procentu?
- Da li su žene članice regionalnih i lokalnih izbornih komisija? U kojem procentu? Koliko takvih komisija vode žene?
- U oblasti vaše odgovornosti, da li su žene upisane kao birači u istom broju kao muškarci? Ako nijesu, možete li utvrditi zašto nijesu?
- Da li postoje kampanje za edukaciju birača ili povećanje odaziva birača usmjerenog na žene?
- Ako postoji značajan broj pripadnika manjinskih naroda u vašoj oblasti odgovornosti, da li žene među njima učestvuju na izborima aktivno kao i muškarci, ili postoje neki faktori koji ograničavaju njihovo učešće?
- Postoje li još neki problemi u vašoj oblasti odgovornosti za koje se čini da utiču na učešće žena kao birača i/ili kandidata, bilo pozitivno ili negativno?

KRATKOROČNI POSMATRAČI

- Koliko muškaraca i žena su članovi svakog biračkog odbora? Da li biračkim odborom predsjedava žena ili muškarac?
- Koliko muškaraca i koliko žena je glasalo na vašim biračkim mjestima? Ako izborni službenici na biračkom mjestu ne mogu dostaviti ove brojke, da li ste primijetili u vašim zapažanjima da li izgleda da žene glasaju približno u istom broju kao muškarci?
- Da li je bilo slučajeva porodičnog glasanja?
- Da li je bilo slučajeva glasanja preko punomoćnika?
- Na osnovu vaših zapažanja i/ili razgovora sa službenicima na biračkom mjestu, predstavnicima stranaka i biračima, da li ste primijetili bilo šta što bi moglo ukazivati na to da žene birači ne učestvuju na istoj osnovi kao muškarci?
- Koji je opšti procenat žena koje rade kao domaći posmatrači, kao predstavnice političke stranke/kandidata i domaći nestranački posmatrači?

- ▼ ŽENE U DRUŠTVU
- ▼ ŽENE U POLITICI
- ▼ SLUŽBENI IZVORI INFORMACIJA
- ▼ NEVLADINE ORGANIZACIJE

7. DETALJNIJA ANALIZA I INFORMACIJE: ULOGA RODNOG ANALITIČARA

Kad god je to moguće ili se smatra neophodnim, KDILJP će imenovati stalnog analitičara za rodnu ravnopravnost kao dio glavnog tima misije za posmatranje izbora. Rodni analitičar odgovoran je za širok spektar rada misije za posmatranje izbora o rodnom pitanjima i učešću žena na izborima. Rodni analitičar treba da pruži smjernice svim članovima glavnog tima i dugoročnim posmatračima, da obezbijedi da se rodna pitanja uključe u rad misije za posmatranje izbora, koordinira rad timova o rodnom pitanjima i preuzme vodeću ulogu u izvještavanju i izvlačenju zaključaka i davanju preporuka o pitanjima koja se odnose na rodnu pripadnost na izborima. U nastavku su predstavljena razna važna pitanja koja mogu detaljnije istražiti rodni analitičari.

U odsustvu stalnog rodno analitičara, šef/šefica misije treba da imenuje jednog člana glavnog tima koji će služiti kao kontakt osoba za rodna pitanja, pored svojih redovnih obaveza. S obzirom na to da kontakt osoba ima druge obaveze tokom punog radnog vremena, njena uloga u velikoj mjeri podrazumijeva koordinaciju. Rodnom analitičaru ili kontakt osobi obično treba da pomaže stalni pomoćnik koji će biti posvećen prikupljanju informacija, prevođenju i analizi ženskog učešća. Pod vođstvom rodno analitičara ili kontakt osobe, lokalni asistent može takođe pružiti podršku ostalim članovima tima u praćenju rodno pitanja u njihovim oblastima.

A. ŽENE U DRUŠTVU

Sposobnost žena da u potpunosti iskoriste svoja ljudska prava i da u potpunosti učestvuju u političkom životu - uključujući i izborni proces - zavisi od društvenog okruženja u zemlji. Analiza položaja žena u društvu uopšte i bilo kakvih prepreka za napredovanje žena mogu poslužiti kao vrijedna osnova za bolje razumijevanje uloge žena u izbornom procesu. U društvima u kojima su žene uglavnom neravnopravne - u zakonima, ekonomiji, obrazovanju ili drugim oblastima - vjerovatnije je da će žene biti u nepovoljnom položaju u pogledu izbornih prava i političkog učešća.

Da bi se utvrdilo da li žene i muškarci imaju jednake uslove za učešće na izborima, korisno je da misija za posmatranje izbora razmotri opšte društvene uslove. Pitanja koja su navedena u nastavku mogu se koristiti za procjenu da li država ispunjava međunarodne standarde o ljudskim pravima žena koje prihvataju sve države učesnice OEBS-a i koji su sadržani u Konvenciji o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena.

- » Da li su žene i muškarci jednaki pred zakonom? Da li postoji zakonska diskriminacija žena? Faktička diskriminacija? Da li žene imaju ista prava kao i muškarci u vezi sa brakom i porodicom?
- » Da li žene imaju isti pristup obrazovanju kao i muškarci?
- » Da li žene imaju isti pristup zaposlenju kao i muškarci? Da li su stope nezaposlenosti veće među ženama? Da li su zarade niže za žene? Da li žene imaju jednak pristup bankarskim kreditima?
- » Da li žene imaju jednaka prava na zdravstvenu zaštitu?
- » Da li je nasilje nad ženama naglašen problem u društvu?
- » Da li je društvo generalno shvatilo i prihvatilo koncepte jednakosti između žena i muškaraca i poštovanje ljudskih prava žena?
- » Postoji li posebna urbana/ruralna podjela u odnosu na jednakost između žena i muškaraca?

B. ŽENE U POLITICI

Poglavlje 1 sadrži osnovnu listu statističkih podataka koje misija za posmatranje izbora treba da pokuša da prikupi kao pomoć u procjeni nivoa političkog učešća žena. Trebalo bi da misije sa stalnim rodnim analitičarem budu u stanju da se detaljnije pozabave prikupljanjem i analizom takvih podataka i da ih stave u svrsishodniju perspektivu.

Na primjer, misija za posmatranje izbora treba da nastoji da utvrdi proporcionalni odnos muškaraca i žena u odlazećem sazivu skupštine. Međutim, kada misije imaju veći kapacitet da se posvete pitanjima rodne ravnopravnosti, takođe može biti korisno pribaviti komparativne statističke podatke o broju muškaraca i žena koji se kandiduju za ponovni izbor i broju onih koji su odlučili da se ne kandiduju. U nekim zemljama, dokazi ukazuju na to da je veća vjerovatnoća da žene napuste politiku nego muškarci. Žene na javnim funkcijama navele su mnoge razloge za to, uključujući teškoće u uspostavljanju ravnoteže između profesionalnih zahtjeva i porodičnog života, osjećaj da ih ne shvataju

ozbiljno, nezadovoljstvo zbog atmosfere konfrontacije u mnogim parlamentima, ili osjećanja da ne mogu dovoljno napredovati zbog društvene i poslovne moći umreženih muškaraca. Ako se obrati pažnja na funkcionere koji se ne kandiduju za ponovni izbor može se utvrditi da li postoji šablon gdje nesrazmjeran broj žena napušta službu. Kroz razgovor sa funkcionerkama može se steći slika o okolnostima koje su uticale na njihovu odluku da se ne kandiduju za ponovni izbor.

Takođe se preporučuje da misija za posmatranje izbora prati broj potencijalnih kandidata koje su odbili organi nadležni za registraciju kandidata. Posebno treba napraviti poređenje kako bi se utvrdilo da li izgleda kao da je nesrazmjeran ukupan broja odbijenih žena kandidata u poređenju sa ukupnim brojem odbijenih muškaraca kandidata. U slučaju da primijeti takav disparitet, misija za posmatranje izbora može sprovesti istragu kako bi utvrdila razloge za nejednakost.

Detaljnija analiza broja muškaraca i žena u biračkom spisku može takođe pružiti dragocjen uvid u učešće žena na izborima. Pored nacionalne statistike, misija za posmatranje izbora takođe može tražiti informacije o tome da li postoje značajna odstupanja u učešću žena u nekim regionima ili među nekim manjinskim grupama i, ako postoje, zašto. Ako u zemlji ima puno raseljenih lica, vrijedi razmotriti da li se raseljene žene prijavljuju da bi glasale i učestvovala na izborima na istoj osnovi kao i muškarci.

Učešće žena u političkom procesu može se bolje razumjeti putem prikupljanja informacija o ženama u lokalnim i regionalnim vijećima ili skupštinama. Naročito je korisno saznati koliko lokalnih i regionalnih vijeća ili skupština vode žene. Uobičajeni put ka izabranoj funkciji na državnom nivou često je politički uspjeh na lokalnom nivou. Ako žene nijesu adekvatno zastupljene u lokalnim organima, smanjen je broj kvalifikovanih i iskusnih žena kandidata za državne funkcije.

Drugi barometar učešća i političkog uspjeha žena je broj ministarskih i sličnih funkcija na kojima su žene. Ako misija za posmatranje izbora ostaje u zemlji do formiranja nove vlade, upoređivanje broja žena u novom i odlazećem sastavu vlade može ilustrovati trend. Takođe se mogu analizirati i položaji u vladi kako bi se utvrdilo koja ministarstva vode žene. Iako postoje izuzeci, žene se najčešće imenuju u ministarstva odgovorna za socijalne usluge koja se bave onim što se najčešće smatra ženskim pitanjima. Kritičari sugerisu da je ova praksa odraz društvenih očekivanja zasnovanih na stereotipnim ulogama žena kao majki i domaćica i stavovima o tome koje funkcije su pogodne za žene, a koje nijesu.

U mnogim zemljama formirane su „ženske” političke stranke. One mogu biti izvor informacija o ženama u izbornom procesu, kao i o pitanjima od posebnog značaja za žene.

Iako su ženski ogranci političkih stranaka takođe u poziciji da pruže korisne informacije o pitanjima koja se tiču žena, u praksi je vjerovatnije da će odražavati stranački stav.

Još jedan pokazatelj je kako se žene tretiraju unutar pravnog sistema, posebno u pogledu izbornih pitanja. Pored njihovih prava prema važećem pozitivnom zakonu, da li su sudovi pristupačni za žene, i da li su žene tužiteljke tretirane jednako kao muškarci? Ako su kandidatkinje ili funkcionerke političkih stranaka uključene u žalbene ili druge sudske predmete koji se odnose na izbore, misija za posmatranje izbora treba pažljivo da prati izborna pitanja i procijeni da li se sa predmetom postupa na drugačiji način u odnosu na slične predmete koji uključuju muškarce.

Poglavlje 5 sadrži osnovna uputstva o polu i medijima tokom izbora. Misija za posmatranje izbora koja ima rodnog analitičara može biti u mogućnosti da sprovede šire analize o tome kako tretiranje žena u medijima utiče na njihovo učešće u izborima i perspektive. Na primjer, u mjeri u kojoj to kapaciteti dozvoljavaju, analiza medija bila bi bolja ako bi se dodali dodatni komparativni kriterijumi o tome kako mediji tretiraju žene i muškarce. Takvi kriterijumi mogu se odnositi na to da li je sadržaj članka ili fokus emitovanja o pojedinačnim kandidatima uglavnom usmjeren na informacije o njihovoj ličnosti, porodičnom statusu ili ličnim karakteristikama, a ne na njihove stavove o političkim pitanjima; i da li se u njemu spominju problemi koji su tipično povezani sa ženama, kao što su zdravlje, zaštita djece, socijalna zaštita ili obrazovanje, bez obzira na to da li se članak ili emisija odnosi na kandidata ili političku stranku.

C. ZVANIČNI IZVORI INFORMACIJA

Više državnih institucija mogu biti važan izvor za sagledavanje rodno razloženog profila zemlje koja se posmatra:

- » Izborni organi na centralnom i regionalnom nivou posebno će biti primarni izvori informacija o uporednom broju kandidata i kandidatkinja, članova i članica izbornih komisija i biračkih odbora i predsjedavajućih tih izbornih tijela;
- » Najvjerovatnije su kancelarije lokalne samouprave ili lokalne kancelarije ministarstva unutrašnjih poslova (lokalna policija) izvori informacija o broju upisanih birača i komparativnih podataka o broju upisanih muškaraca i žena u njihovim regionima;
- » Misija za posmatranje izbora takođe treba da utvrdi kojem ministarstvu, odjeljenju ili komisiji je konkretno dodijeljena odgovornost za sprovođenje odredaba o jednakim pravima, antidiskriminaciji ili rodnoj ravnopravnosti.

Takođe treba napomenuti ako ne postoji takva institucija. Često, institucija nije autonomni organ, već je podređena određenom ministarstvu, na primjer, ministarstvu rada i zapošljavanja, ili porodičnog i socijalnog staranja. Ove institucije trebalo bi da budu u mogućnosti da pruže važne informacije i uvid u politiku i izazove sa kojima se suočavaju u promovisanju i sprovođenju rodne ravnopravnosti;

- » U gotovo svim zemljama postoji zavod za statistiku ili institucija koja prikuplja podatke o brojnim temama, uključujući osnovne podatke o popisu stanovništva, ekonomske podatke, statistiku obrazovanja i zdravlja, socijalnih pitanja, itd. U idealnom slučaju, informacije će biti dostupne u formatu koji omogućava poređenje između muškaraca i žena po pitanjima pismenosti, obrazovanja, zapošljavanja ili prihoda;
- » Kancelarija ombudsmana ili nacionalna kancelarija za ljudska prava može biti važan izvor informacija o određenim problemima sa kojima se suočavaju žene;
- » Sastanci sa sudijama i tužiocima, kao i sa profesionalnim udruženjima advokata i ženskih zagovaračkih organizacija, mogu pružiti uvid u to kako pravni sistem tretira žene.

D. NEVLADINE ORGANIZACIJE

Osnovni zadatak misije za posmatranje izbora je da se sastane sa nevladinim organizacijama, profesionalnim udruženjima i građanskim grupama. Njihovi podaci mogu biti posebno korisni u potvrđivanju ili suprotstavljanju utiscima iz zvaničnih izvora. Vezano za pitanja koja se odnose na učešće žena u izbornom procesu, pojedine NVO mogu biti jedine kvalifikovane da diskutuju o preprekama za učešće žena, stepenu posvećenosti državnih institucija potrebama žena i stepenu posvećenosti kandidata i izabranih funkcionera ženskim pitanjima.

Osim prikupljanja opštih informacija, sam stepen ženskog političkog angažmana kroz njihovo učešće u radu nevladinih organizacija je mjera političkog učešća žena u društvu. Takvo učešće može biti snažna sila za društvene promjene. Procjena statusa ženskih nevladinih organizacija, njihovog prihvatanja kao integralnog dijela civilnog društva, njihove efikasnosti u promovisanju svijesti o pitanjima i njihove sposobnosti ostvarivanja društvenih i političkih promjena mogu dati važnu dodatnu dimenziju za posmatranje učešća žena u političkom procesu.

PITANJA ZA RAZMATRANJE: DETALJNIJA ANALIZA I INFORMACIJE

ŽENE U DRUŠTVU

- U kojoj mjeri država ispunjava svoje obaveze u okviru OEBS-a i druge međunarodne obaveze o ljudskim pravima žena i o ravnopravnosti žena i muškaraca?
- Da li su žene jednake pred zakonom? Kako prema njima postupa sudski sistem, posebno u pogledu izbornih pitanja?
- Postoje li dokazi o diskriminaciji žena u društvu?
- Da li žene imaju jednak pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i zapošljavanju?
- Da li žene uživaju ekonomsku jednakost?
- Da li žene koriste državne institucije kao što su ombudsman ili komisije za ljudska prava? Ako koriste, koje vrste žalbi izjavljaju?

ŽENE U POLITICI

- Da li žene odlaze iz politike u većem broju nego muškarci? Ako je tako, zašto? Koliko funkcionera i koliko funkcionerki se odlučilo da se kandiduje?
- Da li će kandidatkinje biti prije odbijene nego muškarci kandidati?
- Da li birački spiskovi pokazuju nejednakost između žena i muškaraca?
- Da li su žene dobro zastupljene u lokalnim savjetima i regionalnim skupštinama?
- Da li žene igraju značajnu ulogu kao ministarke ili gradonačelnice?
- Da li „ženske“ političke stranke postoje i da li imaju značajan uticaj? Koja pitanja smatraju najvažnijim?
- Da li ženski ogranci političkih stranaka imaju različite prioritete u odnosu na centralnu stranačku strukturu?

NEVLADINE ORGANIZACIJE

- Postoje li NVO koje se fokusiraju na unapređenje prava žena? Šta one smatraju posebnim problemima?
- Da li su neke NVO posebno angažovane u pokušaju da povećaju političko učešće žena? Ako jesu, kakav uvid u prepreke i barijere za učešće žena u izborima one mogu da pruže?
- U kojoj mjeri žene učestvuju u radu NVO-a? U kojoj mjeri žene učestvuju u radu nevladinih organizacija koje se bave izbornim pitanjima?
- Da li žene zauzimaju vodeće pozicije u nevladinim organizacijama? Ako je tako, da li se radi o efikasnom obliku političkog učešća i da li osiguravaju da se njihovi glasovi čuju?

ANEKS: ODABRANI MEĐUNARODNI STANDARDI

ODABRANE OBAVEZE U OKVIRU OEBS-a

Povelja za evropsku bezbjednost, Istanbul, 1999. godine

23. Puno i jednako ostvarivanje ljudskih prava žena od suštinskog je značaja za postizanje mirnijeg, prosperitetnijeg i demokratskijeg regiona OEBS-a. Posvećeni smo tome da jednakost između muškaraca i žena učinimo sastavnim dijelom naše politike

24. Preduzećemo mjere za otklanjanje svih oblika diskriminacije žena i zaustavljanje nasilja nad ženama...

Dokument iz Moskve, 1991. godine

40. Države učesnice priznaju da je potpuna i istinska jednakost između muškaraca i žena temeljni aspekt pravednog i demokratskog društva zasnovanog na vladavini prava. One priznaju da puni razvoj društva i dobrobit svih njegovih članova zahtijevaju jednake mogućnosti za puno i ravnopravno učešće muškaraca i žena. U tom kontekstu one se obavezuju da

40.1 – osiguraju da se sve obaveze prema OEBS-u u vezi sa zaštitom i promovisanjem ljudskih prava i osnovnih sloboda primjenjuju u potpunosti i bez diskriminacije u odnosu na pol;

40.2 – poštuju Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, ukoliko su potpisnice iste....

40.3 – potvrde da je njihov cilj postizanje ne samo *de jure*, već i *de facto* jednakih mogućnosti za muškarce i žene, i promovisanje efikasnih mjera u tu svrhu; ...

40.8 – ohrabre i promovišu jednake mogućnosti za puno učešće žena u svim aspektima političkog i javnog života, u procesima donošenja odluka i međunarodnoj saradnji uopšte; ...

40.13 – osiguraju prikupljanje i analizu podataka za odgovarajuću procjenu, praćenje i poboljšanje položaja žena

ODABRANI STANDARDI I OBAVEZE UJEDINJENIH NACIJA

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima

Član 2. Svako ima pravo na sva prava i slobode navedene u ovoj deklaraciji bez razlike bilo koje vrste, kao što su rasa, boja kože, pol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovina, rođenje ili drugi status

Član 7. Svi su jednaki pred zakonom i imaju pravo na jednaku zakonsku zaštitu bez diskriminacije

Član 21. 1. Svako ima pravo da učestvuje u upravljanju svojom zemljom, neposredno ili putem slobodno izabраниh predstavnika.

2. Svako ima pravo na jednak pristup javnim službama u svojoj zemlji.

3. Vlada je zadužena da sprovodi volju naroda koja se izražava na periodičnim i istinskim izborima sa univerzalnim i jednakim pravom glasa, tajnim glasanjem ili ekvivalentnim postupcima slobodnog glasanja

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

Član 3. Države potpisnice ovog pakta obavezuju se da osiguraju jednako pravo muškaraca i žena na uživanje svih građanskih i političkih prava predviđenih ovim paktom.

Član 25. Svaki građanin ima pravo i mogućnost da ...

(a) učestvuje u vođenju javnih poslova, neposredno ili putem slobodno izabраниh predstavnika;

(b) bira i bude izabran na istinskim periodičnim izborima sa univerzalnim i jednakim pravom glasa, tajnim glasanjem, garantujući slobodno izražavanje volje birača

Član 26. Svi ljudi su jednaki pred zakonom i imaju pravo bez ikakve diskriminacije na jednaku pravnu zaštitu...

Međunarodna konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena

Član 2. Države potpisnice osuđuju diskriminaciju žena u svim njenim oblicima, saglasne su da svim odgovarajućim sredstvima i bez odlaganja sprovede politiku eliminisanja diskriminacije žena i, u tu svrhu, obavezuju se da:

- (a) uključe princip ravnopravnosti muškaraca i žena u svoje nacionalne konvencije ili druge odgovarajuće zakonske propise, ako to još nijesu učinile, i da putem zakona i drugih odgovarajućih sredstava osiguraju praktično ostvarivanje ovog principa;
- (b) usvoje odgovarajuće zakonodavne i druge mjere, uključujući sankcije, po potrebi, kojim se zabranjuje svaka diskriminacija žena ...

Član 7. Države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće mjere za eliminaciju diskriminacije žena u političkom i javnom životu zemlje, a naročito će ženama osigurati pod jednakim uslovima s muškarcima pravo da:

- (a) biraju na svim izborima i javnim referendumima i da imaju pravo da budu izabrane u sva javno izabrana tijela;
- (b) učestvuju u formulisanju i sprovođenju vladine politike i da budu na javnoj funkciji i vrše sve javne funkcije na svim nivoima vlasti;
- (c) učestvuju u nevladinim organizacijama i udruženjima koja se bave javnim i političkim životom zemlje...

O OEBS/KDILJP-u

Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (KDILJP) glavna je institucija OEBS-a koja pomaže državama učesnicama „da osiguraju puno poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, da se pridržavaju vladavine prava, da promovišu principe demokratije i (...) da grade, jačaju i zaštite demokratske institucije, kao i da promovišu toleranciju u čitavom društvu” (Dokument iz Helsinkija iz 1992. godine).

KDILJP, sa sjedištem u Varšavi, u Poljskoj, osnovan je kao Kancelarija za slobodne izbore na Pariskom samitu 1990. godine i počeo da radi u maju 1991. godine. Godinu dana kasnije, naziv Kancelarije promijenjen je da bi odrazio prošireni mandat koji uključuje ljudska prava i demokratizaciju. Danas ima više od 100 zaposlenih.

KDILJP je vodeća agencija u Evropi u oblasti posmatranja izbora. Ona koordinira i organizuje raspoređivanje nekoliko posmatračkih misija sa hiljadama posmatrača svake godine kako bi procijenili da li su izbori u regionu OEBS-a u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i međunarodnim standardima. Njena jedinstvena metodologija pruža detaljan uvid u sve elemente izbornog procesa. Kroz projekte pomoći, KDILJP pomaže državama učesnicama da poboljšaju svoj izborni okvir.

Aktivnosti Kancelarije za **demokratizaciju** uključuju sljedeće tematske oblasti: vladavinu prava, civilno društvo, slobodu kretanja, rodnu ravnopravnost i trgovinu ljudima. KDILJP sprovodi više od 100 ciljanih programa pomoći svake godine, u nastojanju da olakša i poboljša usklađenost država sa obavezama prema OEBS-u i da razvije demokratske strukture.

KDILJP promoviše zaštitu **ljudskih prava** kroz projekte tehničke pomoći i obuku o pitanjima ljudske dimenzije. Sprovodi istraživanja i priprema izvještaje o različitim temama o ljudskim pravima. Pored toga, Kancelarija organizuje više sastanaka svake godine kako bi analizirala sprovođenje obaveza prema OEBS-u u vezi sa ljudskom dimenzijom u državama učesnicama. U svojim antiterorističkim aktivnostima, KDILJP radi na izgradnji svijesti o pitanjima ljudske dimenzije i realizuje projekte koji u suštini rješavaju faktore koji izazivaju terorizam.

KDILJP daje savjete državama učesnicama o njihovoj politici prema **Romima i Sintima**. Promoviše izgradnju kapaciteta i umrežavanje među zajednicama Roma i Sinta i podstiče učešće predstavnika Roma i Sinta u organima koji donose odluke. Kancelarija takođe djeluje kao klirinška kuća za razmjenu informacija o pitanjima Roma i Sinta među nacionalnim i međunarodnim akterima.

Sve aktivnosti KDILJP-a sprovode se u bliskoj koordinaciji i saradnji sa institucijama i terenskim misijama OEBS-a, kao i sa drugim međunarodnim organizacijama.

Više informacija dostupno je na internet stranici KDILJP-a (www.osce.org/odihr).

Ovaj priručnik sadrži uputstvo o praćenju učešća žena u izbornom procesu. Sačinjen je u sklopu angažovanja OEBS/KDILJP-a na unapređenju ravnopravnosti između žena i muškaraca kroz uključivanje rodnih pitanja u sve oblasti djelovanja.

Priručnik je osmišljen kao sredstvo za rad koje treba da pomogne izbornim posmatračkim misijama OEBS/KDILJP-a u identifikovanju različitih elemenata izbornog procesa koji mogu imati uticaja na ravnopravno učešće žena. Priručnik definiše praktične korake koje treba preduzeti za svrhu ugrađivanja rodne perspektive u posmatranje izbora i obezbjeđuje da se u zaključcima o stepenu u kojem izborni proces ispunjava obaveze preuzete prema OEBS-u i druge međunarodne standarde za demokratske izbore u potpunosti uzimaju u obzir način na koji izborni proces utiče na žene i muškarce.

Pored toga što je namijenjen izbornim posmatračkim misijama OEBS/KDILJP-a, priručnik takođe ima širok značaj za druge međunarodne napore u posmatranju izbora i za rad domaćih izbornih posmatračkih grupa.

